

ΟΤΑΝ ΣΙΩΠΟΥΜΕ γινόμαστε δυσάρεστοι, είπε ο Έντγκαρ, όταν μιλάμε γινόμαστε γελοίοι.

Καθόμασταν ώρα μπροστά στις φωτογραφίες που ήταν απλωμένες στο πάτωμα. Τα πόδια μους είχαν μουδιάσει από το καθισιό.

Οι λέξεις στο στόμα μας κάνουν την ίδια ζημιά που κάνουν τα πόδια μας στο χορτάρι. Το ίδιο όμως και η σιωπή.

Ο Έντγκαρ σιωπούσε.

Μέχρι και σήμερα δεν μπορώ να φανταστώ κανέναν τάφο. Μονάχα μια ζώνη, ένα παράθυρο, ένα καρύδι κι ένα σχοινί. Κάθε θάνατος είναι για μένα σαν σακί.

Αν το ακούσει κανείς, είπε ο Έντγκαρ, θα σε περάσει για τρελή.

Κι αν το σκεφτώ, έχω την αίσθηση ότι κάθε νεκρός αφήνει πίσω του ένα σακί με λέξεις. Μου έρχονται πάντα στο νου ο κουρέας κι ένα ψαλιδάκι για τα νύχια, επειδή οι νεκροί δεν τα χρειάζονται πια. Κι ότι οι νεκροί δεν χάνουν πια κουμπιά.

Το γεγονός ότι ο δικτάτορας είναι ένα λάθος εκείνοι ίσως να το ένιωθαν διαφορετικά απ' ό,τι εμείς, είπε ο Έντγκαρ.

Είχαν αποδείξεις, επειδή κι εμείς ήμασταν ένα λάθος για τους ίδιους μας τους εαυτούς. Επειδή σ' αυτή τη χώρα ήμασταν αναγκασμένοι να περπατάμε, να τρώμε, να κοιμόμαστε και να αγαπάμε κάποιον από φόβο, μέχρι που χρειαστήκαμε πάλι τον κουρέα και το ψαλιδάκι για τα νύχια.

Αν κάποιος, μόνο και μόνο επειδή περπατάει, τρώει, κοιμάται και αγαπάει κάποιον, φτιάχνει νεκροταφεία, είπε ο Έντγκαρ, τότε αυτός είναι μεγαλύτερο λάθος απ' ό,τι εμείς. Ένα λάθος για όλους, ένα κυρίαρχο λάθος.

Το χορτάρι είναι μέσα στο κεφάλι μας. Όταν μιλάμε, το χορτάρι κόβεται. Αλλά και όταν σιωπούμε. Κι έπειτα το δεύτερο, το τρίτο χορτάρι μεγαλώνει όπως θέλει. Κι ωστόσο είμαστε τυχεροί.

ΗΛΟΛΑ ήταν από τα νότια της χώρας, κι έβλεπες ότι καταγόταν από έναν τόπο που είχε παραμείνει φτωχός. Δεν ξέρω πού το έβλεπες, ίσως στα ζυγωματικά ή γύρω από το στόμα, ή ανάμεσα στα μάτια της. Δύσκολα μιλάς για κάτι τέτοιο, για έναν τόπο μιλάς τόσο δύσκολα όσο και για ένα πρόσωπο. Κάθε τόπος της χώρας είχε παραμείνει φτωχός, αλλά και κάθε πρόσωπο. Ο τόπος της Λόλας όμως, όπως έβλεπες στα ζυγωματικά ή γύρω από το στόμα ή ανάμεσα στα μάτια της, ήταν μάλλον πιο φτωχός. Μάλλον τόπος παρά τοπίο.

Η ξηρασία καταβροχθίζει τα πάντα, γράφει η Λόλα, εκτός από τα πρόβατα, τα καρπούζια και τις μουριές.

Δεν έσπρωξε ωστόσο η ξηρασία τη Λόλα στην πόλη. Τα όσα μαθαίνω αφήνουν την ξηρασία αδιάφορη, γράφει η Λόλα στο τετράδιό της. Η ξηρασία δεν καταλαβαίνει πόσα ξέρω. Μονάχα τι είμαι, ποια δηλαδή. Θα γίνω κάποια στην πόλη, γράφει η Λόλα, και μετά από τέσσερα χρόνια ξανά πίσω στο χωριό. Όχι όμως κάτω, στον σκονισμένο δρόμο, παρά επάνω, μέσα από τα κλαδιά των δέντρων της μουριάς.

Υπήρχαν και στην πόλη μουριές. Όχι όμως έξω στους δρόμους. Στις εσωτερικές αυλές. Και όχι σε πολλές. Μονάχα στις αυλές των ηλικιωμένων. Και κάτω από τα δέντρα υπήρχε μια καρέκλα. Το κάθισμά της ήταν ντυμένο με βελούδο. Το βελούδο όμως ήταν λεκιασμένο και σκισμένο. Και την τρύπα την είχαν κλείσει από κάτω με ένα μάτσο άχυρα. Τα άχυρα είχαν πατικωθεί από το καθισιό. Κάτω από το κάθισμα κρέμονταν σαν κοτσίδα.

Όταν πλησίαζες την παλιά πεταμένη καρέκλα διέκρινες τα άχυρα στην κοτσίδα ένα ένα χωριστά. Και ότι κάποτε ήταν πράσινα.

Στις αυλές με τις μουριές η σκιά έπεφτε σαν γαλήνη στο γέρικο πρόσωπο που καθόταν στην καρέκλα. Σαν γαλήνη, επειδή πήγαινα απρόσμενα και για μένα την ίδια στις αυλές αυτές και πολύ σπάνια ξαναγύριζα. Τις σπάνιες αυτές φορές μα φωτεινή γραμμή που έπεφτε από την κορφή του δέντρου πάνω στο γέρικο πρόσωπο έδειχνε έναν μακρινό τόπο. Το βλέμμα μου κατέβαινε αυτή τη γραμμή και την ξανανέβαινε. Ένιωθα ένα ρίγος στη ραχοκοκαλιά μου, επειδή η γαλήνη αυτή δεν ερχόταν από τα κλαδιά της μουριάς, αλλά από τη μοναξιά που είχαν τα μάτια του προσώπου. Δεν ήθελα να με δει κανείς σ' αυτές τις αυλές. Κανείς να μη με ρωτήσει τι κάνω εδώ. Το μόνο που έκανα ήταν να κοιτάζω. Κοιτούσα για ώρα τις μουριές. Κι έπειτα, προτού φύγω πάλι, κοιτούσα για άλλη μια φορά το πρόσωπο που καθόταν στην καρέκλα. Στο πρόσωπο αυτό υπήρχε ένας τόπος. Έβλεπα έναν νέο άντρα ή μια νέα γυναίκα να αφήνουν τον τόπο αυτό και να κουβαλάνε ένα σακί με μα μουριά. Έβλεπα πολλές φερμένες μουριές στις αυλές της πόλης.

Στο τετράδιο της Λόλας διάβασα αργότερα: 'Ο, τι κουβαλάς από τον τόπο σου το κουβαλάς μετά πάνω στο πρόσωπό σου.

Η Λόλα ήθελε να σπουδάσει τέσσερα χρόνια ρώσικα. Οι εισαγωγικές εξετάσεις ήταν εύκολες, αφού θέσεις υπήρχαν αρκετές στο πανεπιστήμιο, τόσες όσες και στα σχολεία της χώρας. Και ρώσικα λίγοι είχαν την επιθυμία να μάθουν. Οι επιθυμίες είναι δύσκολο πράγμα, γράφει η Λόλα, οι στόχοι είναι πιο εύκολο. Ένας άντρας που σπουδάζει κάτι, γράφει η Λόλα, έχει καθαρά νύχια. Σε τέσσερα χρόνια θα έρθει μαζί μου, επειδή ένας τέτοιος άντρας ξέρει ότι στο χωριό θα είναι κύριος. Ότι θα έρχεται ο κουρέας στο σπίτι του και θα βγάζει τα παπούτσια του μπροστά στην πόρτα. Όχι άλλα πρόβατα πια, γράφει η Λόλα, όχι άλλα καρπούζια πια, μονάχα μουριές, αφού φύλλα έχουμε όλοι.

Το δωμάτιο τέσσερις τοίχοι, ένα παράθυρο, έξι κορίτσια, έξι κρεβάτια, με μια βαλίτσα το καθένα από κάτω. Δίπλα στην πόρτα μια ντουλάπα χτισμένη στον τοίχο, στο ταβάνι πάνω από την πόρτα ένα μεγάφωνο. Οι χορωδίες των εργατών τραγουδούσαν και το τραγούδι τους έπεφτε από το ταβάνι στον τοίχο, από τον τοίχο στα κρεβάτια, ώσπου να νυχτώσει. Ύστερα σιωπούσαν, όπως ο δρόμος μπροστά από το παράθυρο και το αναμαλλιασμένο πάρκο έξω, απ' όπου δεν περνούσε πια κανείς. Κάθε εστία είχε σαράντα τέτοιους μικρούς τέσσερις τοίχους.

Κάποια είπε ότι τα μεγάφωνα βλέπουν και ακούνε όλα όσα κάνουμε.

Τα ρούχα των έξι κοριτσιών στριψώχνονταν κρεμασμένα στην ντουλάπα. Η Λόλα είχε τα λιγότερα ρούχα. Φορούσε τα ρούχα όλων των κοριτσιών. Οι κάλτσες τους ήταν κάτω από τα κρεβάτια, μέσα στις βαλίτσες.

Κάποια τραγουδούσε:

*Η μάνα μου μου λέει
Πως σαν θα παντρευτώ
Για προίκα θα μου δώσει
Είκοσι μεγάλα μαξιλάρια
Γεμάτα όλα κουνούπια
Είκοσι μικρά
Γεμάτα όλα μυρμήγκια
Είκοσι αφράτα
Γεμάτα σάπια φύλλα*

και η Λόλα κάθισε στο πάτωμα δίπλα στο κρεβάτι και άνοιξε τη βαλίτσα της. Σκάλιζε τις κάλτσες κι έφερε μπροστά στο πρόσωπό της ένα κουβάρι από μπερδεμένες γάμπες, φτέρνες και δάχτυλα. Άφησε τις κάλτσες να πέσουν κάτω. Τα χέρια της έτρεμαν και τα μάτια ήταν περισσότερα από δύο στο πρόσωπό της. Τα χέρια της ήταν άδεια και περισσότερα από δύο στον αέρα. Όσες κάλτσες κείτονταν κάτω, σχεδόν τόσα χέρια υψώνονταν στον αέρα.

Τα μάτια, τα χέρια και οι κάλτσες δεν χωρούσαν μέσα σ' ένα

τραγούδι που τραγουδιόταν πάνω από δύο κρεβάτια. Που τραγουδιόταν στα όρθια από ένα μικρό κεφάλι που λικνιζόταν με μια ρυτίδα θλίψης στο μέτωπο. Ένα τραγούδι απ' όπου η ρυτίδα χάθηκε αμέσως πάλι.

Κάτω από κάθε κρεβάτι υπήρχε μια βαλίτσα με κουβαριασμένες βαμβακερές κάλτσες. Τις έλεγαν παντού σοσόνια. Σοσόνια για κορίτσια που ήθελαν καλσόν, λεία και απαλά σαν χάδι. Και λακ ήθελαν τα κορίτσια, μάσκαρα και βερνίκι για τα νύχια.

Στα κρεβάτια, κάτω από τα μαξιλάρια, υπήρχαν έξι βαζάκια με μάσκαρα. Έξι κορίτσια έφτυναν στα κουτάκια και ανακάτευαν το φούμιο με οδοντογλυφίδες, ώσπου η μαύρη πάστα να αρχίσει να κολλάει πάνω τους. Ύστερα άνοιγαν τα μάτια διάπλατα. Η οδοντογλυφίδα έγδερνε το βλέφαρο, οι βλεφαρίδες γίνονταν μαύρες και πυκνές. Μία ώρα αργότερα όμως ανάμεσα στις βλεφαρίδες ανοίγονταν γκρίζα κενά. Το σάλιο είχε στεγνώσει και το φούμιο έπεφτε στα μάγουλα.

Τα κορίτσια ήθελαν φούμιο στα μάγουλα, φούμιο για τις βλεφαρίδες στο πρόσωπο, όχι όμως άλλο φούμιο από τα εργοστάσια. Μονάχα πολλά αραχνούφαντα καλσόν, επειδή οι πόντοι έφευγαν τόσο εύκολα, και τα κορίτσια έπρεπε να τους πιάνουν στους αστραγάλους και στους μηρούς. Να τους πιάνουν και να τους κολλάνε με βερνίκι για τα νύχια.

Θα είναι δύσκολο να κρατήσεις άσπρα τα πουκάμισα ενός κυρίου. Αν μετά από τέσσερα χρόνια εκείνος έρθει μαζί μου στην ξηρασία, η αγάπη μου θα είναι αυτή που θα το έχει κάνει. Αν με τα άσπρα του πουκάμισα καταφέρνει να τυφλώνει τους περαστικούς στο χωριό, η αγάπη μου θα είναι αυτή που θα το έχει κάνει. Κι αν γίνει κύριος, ο κουρέας θα έρχεται σπίτι του και θα βγάζει τα παπούτσια του μπροστά στην πόρτα. Θα είναι δύσκολο να κρατήσεις τα πουκάμισα άσπρα μέσα σε όλη αυτή τη βρομιά και με τους ψύλλους να πηδάνε, γράφει η Λόλα.

Η Λόλα έλεγε, ψύλλοι ακόμα και στους φλοιούς των δέντρων. Όλοι έλεγαν ότι δεν είναι ψύλλοι, ότι είναι ψείρες, ψείρες των φύλλων. Η Λόλα γράφει στο τετράδιό της: Οι ψείρες των

φύλλων είναι ακόμα χειρότερες. Όλοι έλεγαν ότι δεν πάνε στους ανθρώπους, επειδή οι άνθρωποι δεν έχουν φύλλα. Η Λόλα γράφει: Πάνε παντού όταν ο ήλιος καίει, ακόμα και στον αέρα. Κι όσο για φύλλα, όλοι έχουμε. Τα φύλλα πέφτουν όταν παύουμε να μεγαλώνουμε, επειδή τα παιδικά μας χρόνια έχουν τελειώσει. Και ξαναβγαίνουν όταν ζαρώνουμε, επειδή η αγάπη έχει τελειώσει. Τα φύλλα μεγαλώνουν όπως θέλουν, γράφει η Λόλα, όπως το ψηλό χορτάρι. Δυο τρία παιδιά στο χωριό δεν έχουν φύλλα, κι έχουν πολλά παιδικά χρόνια. Είναι μοναχοπαίδια, επειδή η μάνα τους και ο πατέρας τους είναι μορφωμένοι άνθρωποι. Οι ψείρες των φύλλων κάνουν τα μεγαλύτερα παιδιά να μικραίνουν, ένα τετράχρονο το κάνουν τρίχρονο, ένα τρίχρονο το κάνουν ενός έτους. Κι έξι μηνών ακόμα, γράφει η Λόλα, και νεογέννητο ακόμα. Κι όσα περισσότερα αδέλφια κάνουν οι ψείρες των φύλλων, τόσο περισσότερο λιγοστεύουν τα παιδικά χρόνια.

Ένας παππούς λέει: Το ψαλίδι για τα κλήματα. Γερνάω, και μέρα τη μέρα κονταίνω και αδυνατίζω. Τα νύχια μου όμως μεγαλώνουν πιο γρήγορα και είναι πιο χοντρά. Έκοβε τα νύχια του με το ψαλίδι για τα κλήματα.

Ένα παιδί δεν αφήνει να του κόψουν τα νύχια. Πονάω, λέει το παιδί. Η μάνα δένει το παιδί στην καρέκλα με τις ζώνες που έχει για τα φορέματά της. Το παιδί έχει μάτια λυπημένα και φωνάζει. Το ψαλιδάκι για τα νύχια πέφτει πολλές φορές από το χέρι της μητέρας. Σε κάθε δάχτυλο το ψαλιδάκι πέφτει κάτω, σκέφτεται το παιδί.

Σε μια ζώνη, σε κείνη την καταπράσινη, στάζει αίμα. Το παιδί ξέρει ότι: Όταν ματώνεις, πεθαίνεις. Τα μάτια του παιδιού είναι υγρά και βλέπουν τη μάνα θολά. Η μάνα αγαπάει το παιδί. Το αγαπάει με μανία και δεν μπορεί να κρατηθεί, επειδή η λογική της είναι δεμένη τόσο σφιχτά στην αγάπη, όπως το παιδί είναι δεμένο στην καρέκλα. Το παιδί ξέρει ότι: Η μάνα, μέσα στη σφιχτοδεμένη της αγάπη, είναι αναγκασμένη να του κόψει τα χέρια. Είναι αναγκασμένη να βάλει τα κομμένα δάχτυλα στην τσέπη της ρόμπας της και να βγει στην αυλή, λες και τα δάχτυλα

ήταν για πέταμα. Εκεί στην αυλή, όπου δεν τη βλέπει πια κανείς, είναι αναγκασμένη να φάει τα δάχτυλα του παιδιού.

Το παιδί υποψιάζεται ότι το βράδυ η μάνα θα πει ψέματα και θα κουνήσει το κεφάλι της πως ναι, όταν ο παππούς θα τη ρωτήσει: Τα πέταξες τα δάχτυλα.

Αλλά το παιδί υποψιάζεται και τι θα κάνει το ίδιο. 'Ότι θα πει «εκείνη τα έχει τα δάχτυλα», και ότι θα τα περιγράψει όλα:

'Ότι η μάνα πήρε τα δάχτυλα και βγήκε έξω στο πλακόστρωτο. Πήγε στο χορτάρι. Και στον κήπο πήγε, στο δρόμο και στο παρτέρι. Περπατούσε κατά μήκος του τοίχου και πίσω από τον τοίχο. Πήγε στην εργαλειοθήκη με τις βίδες. Και στην ντουλάπα με τα ρούχα. Μέσα στην ντουλάπα άρχισε να κλαίει. Σκούπιζε τα μάγουλά της με το ένα της χέρι. Έβγαζε το άλλο της χέρι από την τσέπη της ρόμπας και το έβαζε στο στόμα της. Συνέχεια.

Ο παππούς βάζει το χέρι του στο στόμα. Ίσως να θέλει να δείξει εδώ μέσα, στο δωμάτιο, πώς τρώει κανείς δάχτυλα έξω στην αυλή, σκέφτεται το παιδί. Αλλά το χέρι του παππού δεν κουνιέται.

Το παιδί συνεχίζει να μιλάει. Κι ενώ μιλάει κάτι του κάθεται στη γλώσσα. Το παιδί σκέφτεται ότι δεν μπορεί παρά να είναι η αλήθεια που του κάθεται στη γλώσσα, σαν κουκούτσι από κεράσι που δεν θέλει να πέσει στο λαμό. 'Όσο η φωνή ανεβαίνει στ' αυτιά καθώς το παιδί μιλάει, περιμένει την αλήθεια. Αλλά αμέσως αφού σιωπήσει, σκέφτεται το παιδί, θα είναι όλα ψέματα, επειδή η αλήθεια θα έχει πέσει στο λαμό. Επειδή το στόμα δεν είπε τη λέξη «έφαγε».

Η λέξη δεν βγαίνει από τα χείλια του παιδιού. Μονάχα ότι:

Η μάνα είχε πάει στη μουριά. Την κάμπια στο δρομάκι του κήπου δεν την πάτησε, το παπούτσι της την απέφυγε.

Ο παππούς χαμηλώνει τα μάτια.

Η μάνα αλλάζει θέμα και παίρνει τώρα από την ντουλάπα βελόνα και κλωστή. Κάθεται στην καρέκλα και ισιώνει τη ρόμπα της ώσπου να φανεί η τσέπη. Κάνει κόμπο στην κλωστή. Η μάνα λέει ψέματα, σκέφτεται το παιδί.

Η μάνα ράβει ένα κουμπί. Η καινούργια κλωστή στο κουμπί καλύπτει την παλιά. Υπάρχει κάτι αληθινό στο ψέμα της μάνας, επειδή το κουμπί της ρόμπας της έχει ξηλωθεί. Ράβει το κουμπί

με την πιο χοντρή κλωστή. Έχει και το φως του γλόμπου τριχούλες σαν κλωστή.

Έπειτα το παιδί κλείνει τα μάτια. Πίσω από τα κλειστά του μάτια η μάνα και ο παππούς είναι κρεμασμένοι πάνω από το τραπέζι με ένα σχοινί φτιαγμένο από φως και κλωστή.

Το κουμπί με την πιο χοντρή κλωστή θα κρατήσει περισσότερο απ' όλα. Η μάνα δεν θα το χάσει ποτέ, σκέφτεται το παιδί, μάλλον θα της σπάσει.

Η μάνα πετάει το ψαλίδι στην ντουλάπα με τα ασπρόρουχα. Την επόμενη μέρα, κι από τότε κάθε Τετάρτη, ο κουρέας του παππού έρχεται στο σπίτι.

Ο παππούς λέει: Ο κουρέας μου.

Ο κουρέας λέει: Το ψαλίδι μου.

Στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο μου έπεσαν τα μαλλιά, λέει ο παππούς. Όταν το κεφάλι μου άδειασε τελείως, ο κουρέας του λόχου μουύ άλειψε το δέρμα του κεφαλιού με εκχύλισμα φύλλων. Τα μαλλιά μου ξαναβγήκαν. Πιο ωραία από ποτέ, μου είπε ο κουρέας του λόχου. Του άρεσε να παίζει σκάκι. Ο κουρέας του λόχου σκέφτηκε το εκχύλισμα φύλλων επειδή έφερνα κλαδιά με πυκνό φύλλωμα κι έφτιαχνα πιόνια για ένα σκάκι. Στα κλαδιά του ίδιου δέντρου υπήρχαν γκρίζα και κόκκινα φύλλα. Κι έτσι διαφορετικά που ήταν τα φύλλα ήταν και το ξύλο. Έφτιαξα σε κάθε πιόνι μια σκούρα και μια ανοιχτόχρωμη πλευρά. Τα ανοιχτόχρωμα φύλλα σκούραιναν μόνο κατά το φθινόπωρο. Τα δέντρα είχαν αυτά τα δύο χρώματα, επειδή τα γκρίζα κλαδιά είχαν κάθε χρόνο αυτή τη μεγάλη καθυστέρηση στην ανάπτυξή τους. Τα δύο αυτά χρώματα ήταν μια χαρά για τις πιόνια μου, είπε ο παππούς.

Ο κουρέας πρώτα κόβει τα μαλλιά του παππού. Ο παππούς κάθεται στην καρέκλα χωρίς να κουνάει το κεφάλι του. Ο κουρέας λέει: Όταν δεν κόβουμε τα μαλλιά μας, το κεφάλι μας γίνεται σαν θάμνος. Η μάνα εκείνη την ώρα δένει το παιδί στην καρέκλα με τις ζώνες που έχει για τα φορέματά της. Ο κουρέας λέει: Αν δεν κόβουμε τα νύχια μας, τα δάχτυλά μας γίνονται σαν φτυάρια. Μόνο οι πεθαμένοι επιτρέπεται να έχουν τέτοια νύχια.

Λύσε με, λύσε με.

Από τα έξι κορίτσια που ήταν στους τέσσερις τοίχους η Λόλα είχε τα πιο λίγα αραχνούφαντα καλσόν. Κι αυτά τα λίγα ήταν στους αστραγάλους και στους μηρούς κολλημένα με βερνίκι για τα νύχια. Και στις γάμπες. Οι πόντοι έφευγαν ακόμα κι όταν η Λόλα δεν μπορούσε να τους πιάσει, επειδή ήταν στο δρόμο κι έπρεπε η ίδια να φύγει, να πάει στο πεζοδρόμιο ή στο αναμαλλιασμένο πάρκο.

Η επιθυμία της για άσπρα πουκάμισα ανάγκαζε τη Λόλα να ακολουθεί κατά πόδας και να το βάζει στα πόδια. Η επιθυμία, ακόμα κι όταν η τύχη ήταν με το μέρος της, παρέμενε τόσο φτωχή όσο και ο τόπος στο πρόσωπό της.

Κάποιες φορές η Λόλα δεν μπορούσε να πιάσει τους πόντους που έφευγαν επειδή ήταν στη συνάντηση. Στην πανεπιστημιακή έδρα, έλεγε η Λόλα, χωρίς να ξέρει πόσο της άρεσε αυτή η λέξη.

Τα βράδια η Λόλα κρεμούσε στο παράθυρο τα καλσόν της με τις πατούσες προς τα έξω. Δεν ήταν δυνατόν να στάζουν, αφού δεν ήταν πλυμένα. Τα καλσόν κρέμονταν στο παράθυρο λες και ήταν μέσα οι πατούσες και τα πόδια της Λόλας, τα δάχτυλα και οι σκληρές της φτέρνες, οι πρησμένες γάμπες και τα γόνατα. Θα μπορούσαν να περάσουν το αναμαλλιασμένο πάρκο και να περπατάνε στην πόλη χωρίς τη Λόλα.

Κάποια μέσα στους τέσσερις τοίχους ρώτησε: πού είναι το ψαλιδάκι των νυχιών μου; Στην τσέπη του παλτού, είπε η Λόλα. Κάποια ρώτησε: σε ποια τσέπη, στη δικιά σου, γιατί το πήρες πάλι μαζί σου χτες. Η Λόλα είπε: το πήρα μαζί μου στο τραμ, κι άφησε το ψαλιδάκι πάνω στο κρεβάτι.

Η Λόλα έκοβε τα νύχια της πάντα στο τραμ. Συχνά έμπαινε στο τραμ χωρίς κανέναν προορισμό. Έκοβε και λιμάριζε τα νύχια της μέσα στο βαγόνι που κινιόταν, και με τα δόντια της έσπρωχνε τα πετσάκια των νυχιών προς τα πίσω, μέχρι ο άσπρος κύκλος σε κάθε νύχι να γίνει σαν μικρό φασόλι.

Στις στάσεις η Λόλα έβαζε το ψαλιδάκι στην τσέπη και κοιτούσε την πόρτα όποτε έμπαινε κάποιος μέσα. Επειδή την ημέρα πάντα κάποιος μπαίνει μέσα λες και γνωριζόμαστε, γράφει η Λόλα στο τετράδιό της. Όταν νυχτώνει όμως, αυτός ο ίδιος μπαίνει μέσα λες και με ψάχνει.

Τη νύχτα, όταν πια κανείς δεν περπατούσε στο δρόμο και δεν

περνούσε από το αναμαλλιασμένο πάρκο, όταν ακουγόταν ο αέρας κι όταν ο ουρανός δεν ήταν πια παρά μόνο το φύσημά του, η Λόλα έβαλε το αραχνούφαντο καλσόν της. Και πριν κλείσει την πόρτα απ' έξω έβλεπες στο φως του τετραγώνου ότι η Λόλα είχε δύο ζευγάρια πόδια. Πού πας, τη ρώτησε κάποια. Αλλά τα βήματα της Λόλας αντηχούσαν ήδη στον μακρύ άδειο διάδρομο.

'Ισως τα τρία πρώτα χρόνια σ' αυτούς τους τέσσερις τοίχους να ήμουν εγώ αυτή η κάποια. Επειδή τότε όλες, εκτός από τη Λόλα, μπορούσαν να είναι αυτή η κάποια. Αφού κάποια μέσα στους φωτεινούς τέσσερις τοίχους δεν αγαπούσε τη Λόλα. Που θα πει όλες.

Κάποια πήγε κοντά στο παράθυρο και δεν είδε κάτω ούτε το δρόμο, ούτε και τη Λόλα να περνάει. Μονάχα μια μικρή κηλίδα που χοροπηδούσε.

Η Λόλα πήγε στο τραμ. Όποτε έμπαινε κάποιος στην επόμενη στάση, εκείνη άνοιγε τα μάτια της διάπλατα.

Τα μεσάνυχτα έμπαιναν μόνο άντρες, που γυρνούσαν στα σπίτια τους από το εργοστάσιο απορρυπαντικών ή από το σφαγείο μετά τη νυχτερινή βάρδια. Μπαίνουν από τη νύχτα στο φως του βαγονιού, γράφει η Λόλα, και βλέπω έναν άντρα που η μέρα τον έχει κουράσει τόσο, που δεν είναι παρά μια σκιά μέσα στα ρούχα του. Και στο κεφάλι του έχει πάψει προ πολλού να υπάρχει έρωτας, στην τσέπη του λεφτά. Μονάχα κλειμένο απορρυπαντικό ή παραπροϊόντα των σφαγίων: βοδινές γλώσσες, χοιρινό νεφρά ή κανένα μοσχαρίσιο συκώτι.

Οι άντρες της Λόλας κάθονταν στην πρώτη καρέκλα. Τους έπαιρνε ο ύπνος μέσα στο φως, το κεφάλι τους έπεφτε και τινάζονταν ολόκληροι με το τρίξιμο που έκαναν οι ράγες. Κάποια στιγμή τραβάνε γερά τις τσάντες κοντά τους, γράφει η Λόλα, βλέπω τα βρόμικα χέρια τους. Οι τσάντες είναι ο λόγος που με κοιτάζουν φευγαλέα στο πρόσωπο.

Με αυτό το φευγαλέο βλέμμα η Λόλα άναβε φωτιά στο κουρασμένο τους κεφάλι. Δεν ξανακλείνουν τα μάτια, γράφει η Λόλα.

Μια στάση πιο μετά ένας άντρας κατέβηκε πίσω από τη Λόλα. Στα μάτια του κουβαλούσε το σκοτάδι της πόλης. Και τη λαιμαργία πεινασμένου σκύλου, γράφει η Λόλα. Δεν κοίταξε πίσω της, περπατούσε γρήγορα. Παρέσερνε τους άντρες αφήνοντας

το δρόμο, κι ακολουθώντας την πιο σύντομη διαδρομή έμπαινε στο αναμαλλιασμένο πάρκο. Χωρίς ούτε μία λέξη, γράφει η Λόλα, ξαπλώνω στο χορτάρι κι εκείνος αφήνει την τσάντα του κάτω από το πιο μακρύ, το πιο χαμηλό κλαδί. Δεν υπάρχει τίποτα να πουμε.

Ο άνεμος κυνηγούσε τη νύχτα και η Λόλα κουνούσε σιωπηλή το κεφάλι πέρα δώθε, και την κοιλιά. Τα φύλλα θρόιζαν πάνω από το πρόσωπό της όπως και τότε, πριν από χρόνια, πάνω από ένα έκτο παιδί έξι μηνών ανεπιθύμητο από όλους εκτός από τη φτώχεια. Κι όπως τότε, τα πόδια της Λόλας ήταν γδαρμένα από τα κλαδιά. Το πρόσωπό της όμως ποτέ.

Μήνες τώρα η Λόλα άλλαζε μία φορά τη βδομάδα την εφημερίδα τοίχου στον πίνακα ανακοινώσεων της Φοιτητικής Εστίας. Στεκόταν δίπλα στην είσοδο κι άνοιγε σπρώχνοντας τα δύο τζαμένια πορτάκια του πίνακα. Φυσούσε τις νεκρές μύγες να βγουν από το κουτί και καθάριζε το τζάμι με δύο σοσόνια από τη βαλίτσα της. Με το ένα σοσόνι εβρεχε το τζάμι, με το άλλο το σκούπιζε να στεγνώσει. Έπειτα άλλαζε τα αποκόμματα των εφημερίδων, τσαλάκωνε την προτελευταία ομιλία του δικτάτορα και αναρτούσε την τελευταία. Όταν τελείωνε, πετούσε τα σοσόνια.

Όταν πια είχε χρησιμοποιήσει σχεδόν όλα τα σοσόνια από τη βαλίτσα της για τον πίνακα ανακοινώσεων, άρχισε να παίρνει σοσόνια από άλλες βαλίτσες. Δεν είναι δικά σου, της είπε κάποια. Αφού δεν τα φοράτε πια, είπε η Λόλα.

Ο πατέρας είναι στον κήπο και ξεριζώνει το καλοκαίρι. Το παιδί στέκεται δίπλα στο παρτέρι και σκέφτεται: Ο πατέρας ξέρει τι θα πει ζωή. Αφού ο πατέρας κρύβει όλες του τις ενοχές στα πιο ανόητα φυτά και τα ξεριζώνει. Λίγο πιο πριν το παιδί παρακαλούσε να το σκάσουν αυτά τα ανόητα φυτά από το σκαλιστήρι και να ζήσουν για όλο το καλοκαίρι. Δεν μπορούν όμως να το σκάσουν, επειδή άσπρα πούπουλα δεν βγάζουν παρά μόνο το φθινόπωρο. Μόνο τότε μαθαίνουν να πετούν.

Ο πατέρας δεν χρειάστηκε ποτέ να το σκάσει. Είχε ξεκινήσει την πορεία του στον κόσμο τραγουδώντας. Είχε κάνει στον κόσμο νεκροταφεία και ξανάφευγε γρήγορα από κάθε μέρος. Ένας πόλεμος χαμένος, ένα στρατιώτης των Ες-Ες που ξαναγύρισε σπίτι του, ένα φρεσκοσιδερωμένο καλοκαιρινό πουκάμισο στην ντουλάπα, και στο κεφάλι του πατέρα τα μαλλιά δεν είχαν γκριζάρει ακόμα.

Ο πατέρας σηκωνόταν τα χαράματα, του άρεσε να ξαπλώνει στο χορτάρι. Κι έτσι ξαπλωμένος κοιτούσε τα κοκκινωπά σύννεφα που έφερναν μαζί τους τη μέρα. Κι επειδή το πρωινό ήταν ακόμα τόσο κρύο όσο και η νύχτα, τα κοκκινωπά σύννεφα ήταν αναγκασμένα να σκίζουν τον ουρανό στα δύο. Στον ουρανό ψηλά απλωνόταν η μέρα, κάτω στο χορτάρι απλωνόταν στο μυαλό του πατέρα η μοναξιά. Και τον έσπρωχνε βιαστικά στο ζεστό δέρμα μιας γυναίκας. Τον ζέσταινε. Είχε κάνει νεκροταφεία και στη γυναίκα έκανε γρήγορα ένα παιδί.

Τα νεκροταφεία ο πατέρας τα κρατάει χαμηλά στο λαιμό, ανάμεσα στο γιακά και στο πιγούνι, εκεί που είναι το λαρύγγι του. Το λαρύγγι του είναι πεταχτό και κλειδωμένο. Κι έτσι τα νεκροταφεία δεν μπορούν να ανέβουν ποτέ επάνω και να βγουν από τα χείλια του. Το στόμα του πίνει σναπς φτιαγμένο από τα πιο σκούρα δαμάσκηνα και τα τραγούδια του είναι βαριά και μεθυσμένα για τον Φύρερ.

Το σκαλιστήρι φίγεται τη σκιά του στο παρτέρι, η σκιά δεν σκαλίζει, στέκει ακίνητη και κοιτάζει το δρομάκι του κήπου. Ένα παιδί γεμίζει τις τσέπες του με πράσινα δαμάσκηνα.

Ο πατέρας στέκει ανάμεσα στα πράσινα, πολύ ανόητα δαμάσκηνα που έχει φίξει κάτω και λέει: Τα πράσινα δαμάσκηνα δεν κάνει να τα τρώμε, το κουκούτσι είναι ακόμα μαλακό, και δαγκώνεις το θάνατο. Κανείς δεν μπορεί να σε βοηθήσει πια, πεθαίνεις. Και ο υψηλός πυρετός τρώει τα σωθικά σου.

Τα μάτια του πατέρα έχουν θολώσει, και το παιδί βλέπει ότι ο πατέρας το αγαπάει με μανία. 'Οτι σ' αυτή του την αγάπη δεν μπορεί να κρατηθεί. 'Οτι ο πατέρας, που έκανε νεκροταφεία, θέλει το θάνατο του παιδιού.

Γι' αυτό και το παιδί τρώει μετά όλα τα δαμάσκηνα που είχε

στις τσέπες του. Κάθε μέρα, όταν ο πατέρας δεν το βλέπει, το παιδί γεμίζει την κοιλιά του με τα μισά δαμάσκηνα του δέντρου. Τα τρώει και σκέφτεται: Αυτό θα με σκοτώσει.

Ο πατέρας όμως δεν το βλέπει, και το παιδί δεν χρειάζεται να πεθάνει.

Το πιο ανόητο φυτό ήταν το γάλα γαϊδουράγκαθου. Ο πατέρας ήξερε τι θα πει ζωή. Έτσι όπως όλοι όσοι ξέρουν τι θα πει θάνατος ξέρουν πώς η ζωή συνεχίζεται.

Κάποιες φορές έβλεπα τη Λόλα να στέκει στις ντουζιέρες, το απόγευμα, όταν ήταν πια αργά να πλυθείς για πρωί και νωρίς ακόμα να πλυθείς για βράδυ. Είδα στην πλάτη της Λόλας το κορδόνι μιας ξεραμένης γρατζουνιάς και πάνω από το χώρισμα του πισινού της τον κύκλο μιας ξεραμένης γρατζουνιάς. Το κορδόνι και ο κύκλος ήταν σαν εκκρεμές.

Η Λόλα γύρισε γρήγορα την πλάτη της από την άλλη, κι εγώ έβλεπα το εκκρεμές στον καθρέφτη. Το εκκρεμές πρέπει να είχε χτυπήσει, επειδή η Λόλα τρόμαξε όταν μπήκα στις ντουζιέρες.

Σκέφτηκα ότι η Λόλα έχει γδαρμένο δέρμα, έναν έρωτα όμως δεν είχε ποτέ. Μονάχα σπρωξιές στην κοιλιά στο χώμα του πάρκου. Κι από πάνω της τα σκυλίσια μάτια των αντρών, που όλη τη μέρα ακούνε το απορρυπαντικό να πέφτει μέσα στον χοντρό σωλήνα και το ρόγχο των ζώων. Έκαιγαν αυτά τα μάτια πάνω από τη Λόλα, επειδή όλη μέρα ήταν σβηστά.

Όλα τα κορίτσια που έμεναν δίπλα δίπλα στους μικρούς τέσσερις τοίχους του ίδιου ορόφου της Εστίας φύλαγαν το φαγητό τους σε ένα ψυγείο της τραπεζαρίας. Πρόβειο τυρί και λουκάνικα από το σπίτι, αβγά και μουστάρδα.

Όταν άνοιγα το ψυγείο έβλεπα πίσω πίσω στο ράφι μια γλώσσα ή ένα νεφρό. Από την ψύξη η γλώσσα στέγνωνε, το νεφρό μαύριζε κι έσκαγε. Υστερα από τρεις μέρες το πίσω μέρος στο ράφι ήταν πάλι άδειο.

Έβλεπα στο πρόσωπο της Λόλας έναν τόπο που είχε παρα-

μείνει φτωχός. Αν έτρωγε τις γλώσσες ή τα νεφρά, αυτό δεν το έβλεπα, ούτε στα ζυγωματικά ούτε γύρω απ' το στόμα, ούτε ανάμεσα στα μάτια της.

Ούτε στην καντίνα ούτε στο γυμναστήριο έβλεπα στο πρόσωπο της Λόλας αν έτρωγε ή αν πετούσε παραπροϊόντα των σφαγίων. Ήθελα να το μάθω. Φλεγόμουν από περιέργεια, για να θίξω τη Λόλα. Κοιτούσα μέχρι που τυφλωνόμουν. Όμως, είτε την κοιτούσα για ώρα είτε φευγαλέα, στο πρόσωπό της έβλεπα μόνο εκείνο τον τόπο. Την τσάκωσα μόνο να τηγανίζει αβγά πάνω στο ζεματιστό σίδερο για τα ρούχα, να τα βγάζει με ένα μαχαίρι και να τα τρώει. Η Λόλα όμως έτεινε την άκρη του μαχαιριού προς το μέρος μου για να δοκιμάσω. Ωραίο είναι, είπε η Λόλα, επειδή δεν έχει τόσο λίπος όσο στο τηγάνι. Όταν έφαγε, έβαλε το σίδερο στη γωνία.

Αν τελείωσες, καθάρισε το σίδερο, είπε κάποια. Έτσι κι αλλιώς για σιδέρωμα δεν κάνει πια, είπε η Λόλα.

Με παίδευε αυτή η τύφλωση. Όταν το μεσημέρι στεκόμουν μαζί με τη Λόλα στην ουρά της καντίνας για το φαγητό κι έπειτα καθόμουν μαζί της στο τραπέζι, σκεφτόμουν ότι αυτή η τύφλωση οφείλεται στο γεγονός ότι για να φάμε μας δίνουν μόνο κουτάλι. Ποτέ πιρούνι, ποτέ μαχαίρι. Στο γεγονός ότι το κρέας που έχουμε στο πιάτο μας μπορούμε μονάχα να το πατικώσουμε με το κουτάλι και μετά πρέπει να το τραβάμε με τα δόντια για να το κόψουμε. Αυτή η τύφλωση, σκεφτόμουν, οφείλεται στο γεγονός ότι δεν μας επιτρέπεται ποτέ να κόβουμε με τα μαχαίρια και να καρφώνουμε με το πιρούνι. Στο γεγονός ότι τρώμε σαν τα ζώα.

Στην καντίνα όλοι πεινάνε, γράφει η Λόλα στο τετράδιό της, ένα πιεστικό πλήθος που πλαταγίζει τα χείλια. Και καθένας χωριστά ένα πεισματάρικο πρόβατο. Όλοι μαζί μια αγέλη λαίμαργων σκυλιών.

Στο γυμναστήριο σκέφτηκα ότι έχω αυτή την τύφλωση επειδή η Λόλα δεν μπορεί να πηδήξει πάνω από τον ίππο, επειδή λυγίζει τους αγκώνες της κάτω από την κοιλιά αντί να τους έχει γερά τεντωμένους, επειδή λυγίζει τα γόνατα αντί να έχει τα πόδια ανοι-